

Proměna českých zemí za vlády posledních Přemyslovců

Jako o období posledních Přemyslovců mluvíme o době vlády Václava I. až Václava III., tedy o letech 1205-1306. Během tohoto období čeští králové dosáhli doposud největšího vlivu a ovládali nejrozsáhlejší území. Šlo o převratnou epochu našich středověkých dějin, právě 13. století představuje mezník při dělení na mladší a starší středověk. Nejednalo se ovšem o náhlou revoluci, dozrál čas pro změny, které už byly zahájeny dříve.

Jednou z nejvýraznějších z těchto změn byl vznik měst. Určitá sídliště městského typu bychom v Čechách a na Moravě našli už dříve, ale abychom mohli skutečně mluvit o městě, musí se jednat o lidské sídliště vybavené určitými specifickými právy. Nejstarším městem u nás je Bruntál, ovšem o jeho vzniku víme pouze zprostředkovaně z listiny pro Uničov. Uničovským bylo v roce 1223 uděleno magdeburské právo a tytéž právní zvyklosti, jejichž uživateli již byli měšťané v Bruntálu. Vznik Bruntálu můžeme datovat nejpozději do roku 1213. To, že se nám pro Bruntál nedochovala zakládací listina není ničím výjimečným. Spíše můžeme mluvit o tom, že jsou zakládací listiny výjimkou. Nacházíme se stále v době, kdy vedle sebe úzce koexistovala verbální a písemná kultura. Nesmírně důležitou roli sehrávala rovněž gesta. Pověření lokátora úkolem založit město, tak mohlo probíhat způsobem, jako to vidíme v jedné z iluminací Saského zrcadla. Lokátor složil slib do rukou panovníka, aniž by musel být celý akt zpečetěn rovněž písemně. Města vznikala buď přenesením už existujícího sídliště na jinou právní formu (mohlo jít o místo u brodu, centrální tržiště, osídlení vzniklá v podhradí některého z hradišť) nebo vznikala na dříve neosídleném místě, tzv. na zeleném drnu. Mezi základní městská práva patřilo mílové právo, právo skladu, právo postavit si městské hradby, trhové právo, pivovárečné, právo, hrdelní právo a další. Městská práva k nám pronikala ze tří směrů, nejdřív přes Slezsko ze severu, tady mluvíme o tzv. vlámském právu, ze západu z německého prostředí (magdeburské, norimberské, jihoněmecký okruh) a také z jihu, z Rakous (vídeňské).

Se vznikem měst souvisí také příchod nového obyvatelstva a tzv. kolonizace. Dosídlování českých zemí začalo už na přelomu 11. a 12. století, v tomto případě mluvíme o ranné nebo také vnitřní kolonizaci. Kolonizace 13. století bývá označována jako emfyteutická (vnější, německá). Bývá s ní spojováno šíření německého práva. Na základě emfyteutického práva držitel půdy platil vlastníkovvi jednorázově určitou zákupní cenu a pravidelnou rentu. Nájemce emfyteutické půdy ji zpravidla mohl svobodně odkázat nebo odprodat, majitel také nemohl plat z půdy libovolně zvyšovat. Jaká byla národnost obyvatel nově vytvořených vsí se v minulosti badatelé pokoušeli určovat podle toponym. Tento přístup se ovšem ukázal být jako nespolehlivý. Název vesnice často pocházel od lokátora, organizátora kolonizačního procesu. Tito lokátoři skutečně často pocházeli z německých zemí, to ovšem nutně nemusí vypovídat o národnosti samotných kolonistů. Nenaplnily se ani naděje vkládané do určování původu nově přichozího obyvatelstva na základě patrocinií kostelů. Kolonizace se neomezovala jen na české země, obdobné procesy běžely v celé střední Evropě.

Další velkou změnu znamenala mincovní reforma Václava II. Umožnilo ji objevení rozsáhlých ložisek stříbra. Za vlády Václava II. se z Kutné Hory stalo jedno z největších hornických středisek v Evropě. V počátcích Václavovy vlády se stále ještě jako platidlo používaly brakteátové mince. Ta však nebyla příliš kvalitní, razila se na více místech, a proto bylo ztíženo její uplatnění v zahraničním obchodě. Změna přišla až se zavedením nové mince, pražského groše. Ten se stal vzorem pro další země v sousedství a ukončil vyvážení nezpracovaného stříbra. Několik dřívějších mincoven nahradila jedna centrální přímo v Kutné Hoře, v tzv. Vlašském dvoře. Realizaci reformy Václav svěřil povolaným osobám, florentským bankéřům. Jeden groš se dělil na 12 drobnějších mincí zvaných parvus. Samotnou hornickou činnost nechal Václav upravit novým horním zákoníkem *Ius regale montanorum*. I když panovník držel regál na těžbu nerostného bohatství, sám se do této aktivity nepouštěl. Nechával ji na jiných, kteří mu za to museli odvádět podíl na zisku. Právě vztah mezi králem a těmito

podnikavci zákoník podrobně upravoval, řešil ale samozřejmě i jiné otázky (např. pracovní dobu horníků, postavení jednotlivých profesí zapojených do těžby, jejich právo a povinnosti). Autor, pravděpodobně Ital Gozzo z Orvieta, při jeho přípravě vycházel i z římského práva. Pro svou inovativnost ho převzalo mnoho dalších zemí a v dílčích částech se v českých zemích uplatňoval až do 19. století.

Doporučená literatura

- ANTONÍN, Robert: České země za posledních Přemyslovců I. Praha 2012.
BAKALA, Jaroslav: Moravskoslezské pomezí v proměnách 13. věku. Brno 2002.
BOROVSKÝ, Libor: Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě, Brno 2005.
HOFFMAN, František: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha 2008.
CHARVÁTOVÁ, Kateřina: Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách II. Praha 2002.
JAN, Libor: Václav II. Král na stříbrném trůnu, Praha 2015.
KEJŘ, Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha 1998.
KLÁPŠTĚ, Jan: Proměna českých zemí ve středověku. Praha 2005.
MARÁZ, Karel: Václav III. (1289-1306). Poslední Přemyslovec na českém trůně. České Budějovice 2007.
MAUR, Eduard a kol.: Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha 1996.
MITÁČEK, Jiří (ed.): Královská města v životě země moravské. Brno 2013.
NODL, Martin – ŠMAHEL, František (edd.): Člověk českého středověku. Praha 2002.
VANÍČEK, Vratislav: Velké dějiny země Koruny české II, III. Praha – Litomyšl 2000-2002.
ŽEMLIČKA, Josef: Století posledních Přemyslovců. Praha 1998.
TÝŽ: Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy. Praha 2014.

Kontrolní otázky

1. Co je nutné splnit, abychom o nějakém sídle mohli mluvit jako o městě?
2. Jak se jmenuje horní zákoník zavedený za vlády Václava II.?
3. V čem spočívalo emfyteutické právo?
4. Proč jsou toponyma nespolehlivý pramen pro určování národnosti původního obyvatelstva?
5. Na jakých místech ve 13. století vznikala města?
6. Co znamená pojem panovnický regál?
7. Odkud se do českých zemí šířilo městské právo?
8. Jak se jmenuje základní souhrn magdeburského práva?
9. Vysvětlete pojem lokátor.
10. Jaké platidlo se v Čechách používalo před pražským grošem?

Doplňující texty:

1. Úryvek ze zákoníku *Ius regale montanorum*

Kapitola pátá o úřadu písařův královské urbury.

Podle řádu již předpověděného o písařův úřadu svrchovaně potřebném naši urburu popisujících vizme, jichžto svédčení pro přísahu skrze ně nám učiněnú, viera přeplná přidává se;

[§ 1] protož dobřet' příslušie rozumu, aby netoliko dobří, ale lepší nám k tomu úřadu zřízení byli a jim přísaha v přítomnosti komorníka našeho, muže přeslovutného, našim jménem

ustanovena buď, aby správně svojoj působili úřad a pečovali, aby takéž my, jakožto naši horníci ve všech věcech jim poručených zachováni byli bez škody, aniž komu z jich úřadu bezprávie co urod' se, ale spravedlivých posilnění jsúce s stálostí a nižádného bludem nejsúc přestrašení neboli přiezni nebo pochlebenstvím svedeni ot pravdy nepoblúdili, rozumu spasitedlně snabdějíce, že lépe jest pro pravdu trpěti muku, nežli bráti za pochlebenstvie otplatu a toliko k naše zřenie mají mieti velebnosti.

[§ 2] Protož svrchovanými bedlivostmi pilni buďte pracovati v paměti minulých věcí, u vědomí přítomných a v obmyslnosti budoucích, aby v těch ve všech věcech opatrní jsúce, kolikrátkolivěk k nim, jakožto k královskému zpravidlu, otázka přinesena byla by, o všeliké rudě za jich časuov zdvižené na horách i o nákladiech hor, uměli nás i jiné, na něžto slušie, bez pochyby zpraviti, aby oni i ti, jichžto ustavičnými pracemi tak užitečně, jakožto slušně naše věc obecnie jedná se skrze naše obdarování, jakožto ctností otplat zasluhující, hodnými dobroděními utěšeni byli tak, aby z královské obmyslnosti hodně chlubili se.

[§ 3] Chceme nadto, pevně ustanovující, aby kolikrátkolivěk na horách zvláštnie neboli nám na pomoc vzpověděla by se berně obecnie, přísežní naši písarové majíce známost plnú všech hor i užitkuov, po dolech všech s přísežnými horskými při těch berniech bývali, věrně vyvarující se, aby ne podle nenávisti nebo přiezni, ale aby jeden každý podle svého berni dal statku, nebo ote všech rovné břiemě snadnějie snášie se; protož opatrní v té straně buďte písarové, aby jeden z nich ot počátku při těch býval berniech až do konce, skrze ně zajisté o všech těch věcech aby rovně řiezeny byly, dokonalú chceme zvěděti pravdu a protož ten ustanovuje se, kterýžto v jistotě nemá zlého domnění účinek mnohých svoleními potvrzený.

[§ 4] Ale že všem líbiti se nemohú, poněvadž z úřadu svého dlužni sú mnohé netoliko treskati, ale také i láti, protož je v naši obranu zvláštni hodně běřeme, pevně příkazující královské milosti pod obdržení, aby ižádný jich, kteréhožkolivěk povýšení byl by nebo duostojenstvie, na statciech nebo na osobách nesměl kterakkolivěk zamúcovati.

[§ 5] Jsúť i jiní sprotní písari, toliko hornie,⁶¹ popisující náklady na rozličných místech onde i onde jim poručených, jichžto usazování kromě na dědičných horách k našim chceme urburěřóm příslušet, dřeveřečených však přísežných písaruov rady požádající, jichžto oni dlužni sú poslúchati pro počet nákladuov hor na každý týden činidlný.

Pramen: BÍLEK, Jaroslav (ed.): *Ius Regale Montanorum aneb Právo královské horníkuov*. Kutná Hora 1978.

2. Listina Přemysla Otakara II. pro město Uherský Brod (29. říjen 1272)

Otakarus, rex Boëmie et niarehio viae, civitati Huno-Brodensi jura civitati Hlubčicensis et jus depositionis mereium concedit. Datum apud Brunam, IV. Kalendas Novembris, 1272.

In nomine sancte et indiuidue trinitatis amen. Othakarus, dei gratia Boemie Rex., dux Austrie, Stirie., Karinthie., Marchio Moraue, dominus Carniole, Marchie, Egre ac Portus Naonys, Omnibus in perpetuum. Vt ea, que rationabiliter ex mere liberalitatis munificentia maiestatis subditis necessitatis et utilitatis obtentu gratiosius concedantur, oblillionis labirinthum non incidant, calumpnie morsu et rubigine. uetustatis oppressa, scriptorum autenticorum sustentaculis fulciuntur, ad geste rei memoriam sempiternam. Vniuersis igitur et singulis nostre ac future etatis hominibus liqaeat euidenter, quod deuotorum ciuium nostrorum de Broda profectui et commodo flagrantius intendentes, ipsis fauorabiliter, vt eo iure, quod habet ciuitas nostra Lubchicz, gaudere malleant, nunc et in eum duximus indulgendum. De super habundanti ad hec eis gratia singularis commoditatis promo-tionisque omnimode interuentu ius depositionis mercium seu mercimoniorum ibidem concurrentium hine et quod vuigo Niderlage dicitur, concedentes, huiusmodi sub pretextu, quod ciues de terris nostris octo diebus, et ciues

aliarum terrarum duabus ebdomadis ad plenum cum suis mercibus inibi moram trahere teneantur, abinde postmodum et non prius libere cum suis mercibus vltorius processuri. In cuius rei euidenciam ciariorem presens priuilegium ipsis dari mandauimus, sigillorum nostrorum munimine roboratum. Testibus, qui prefatis interfuerunt, inferius annotatis, videlicet Chirnino Camerario. Nezamizione pincerna. Besnata dapifero Morauie. Smilone de Brumow. Vlrico de Durrenhonc; Capitaneo Karinthie, et aliis quam pluribus dilectis nostris fidelibus fide dignis. Acta sunt hec aput Brunnam sub anno dominice incarnationis M. CC. LXXII. IIII. Kalendas Nouembris. Coronationis nostre diuina fauente clementia anno XI. Datum ibidem per manum magistri Petri, venerabilis prepositi Wissegradensis, cancellarii Regni nostri, anno et die predictis.

Pramen: BOCZEK, Antonii (ed.): Codex Diplomaticu et Epistolaris Moraviae IV. Olomucii 1845.

Ve jménu svaté a nerozdílné Trojice Amen. Otakar, z Boží milosti král český, vévoda rakouský, štyrský, korutanský, markrabě moravský, pán v Kraňsku, Chebsku a Pordenone všem na věčné časy. Aby to, co rozumně z pouhé štědrosti královského majestátu se udělovalo poddaným ať k jejich potřebě nebo k jejich užitku, a aby takové záležitosti neupadly v zapomenutí, a aby také nebyly pletichami potlačeny, nebo aby stářím nezanikly, ale aby se uchovaly na věčnou paměť, proto my, tímto slavnostním zápisem k známosti všem ať věku našeho nebo budoucího, majíce na zřeteli prospěch a užitek našich milých a dobrých měšťanů našeho Brodu, udělujeme jim a poskytujeme jim, aby se těšili z těchže práv a výsad jako město naše Hlubčice. Navíc k jejich prospěchu a na obecnou přímluvu jim udělujeme právo skladu kupeckého zboží, které se sem přivází z té neb oné strany a sluje obecně niederlage; avšak tak, že měšťané z našich zemí po osm dní a měšťané z jiných zemí po dva týdny jsou povinni se zde zdržet a zde meškat, a teprve poté mohou se svým zbožím dále cestovat a nikoliv dříve. Na lepší známost jsme poručili vydat tuto listinu stvrzenou naší královskou pečetí. Jako svědci byli přítomni: Chirninus komoří, Nezamysl číšník, Besnata jídlonoš moravský, Smilo z Brumova, Oldřich z Durrenhonz, hejtman korutanský a další věrohodní. Dáno u Brna léta od narození Syna Božího 1272 o čtvrtém dnu před kalendami listopadovými, našeho kralování roku jedenáctého. Psáno rukou mistra Petra, vyšehradského probošta, našeho kancléře, roku a dne, jak je uvedeno.

Pramen: <http://www.mestaotakarova.cz/cs/profily-otakarovych-mest/uhersky-brod/zakladaci-listina/> (zobrazeno dne 14. 6. 2018) (originál listiny je uložen v Státním okresním archivu Uherské Hradiště, fond Archiv města Uherský Brod, karton 1, signatura L1151)